

21. Stibbe A. *Ecolinguistics. Language, ecology and the stories we live by* / A. Stibbe. – London and New York : Routledge, 2015. – 207 pp.
22. Timo M. Where do your borders lie? Reflections on the semiotic ethics of nature / M. Timo // *Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism*. – Amsterdam and New York : Rodopi, 2006. – Pp. 455–476.
23. Volkmann L. Local natures, Global Responsibilities. Ecocritical Perspectives on the New English Literatures / L. Volkmann, N. Grimm. – Amsterdam and New York : Rodopi, 2010. – 370 pp.
24. Warren K. *Ecofeminism: Women, Culture, Nature* / K. Warren. – Bloomington and Indianapolis : Indiana University Press, 1997. – 454 pp.
25. Zapf H. The state of ecocriticism and the function of literature as cultural ecology / H. Zapf // *Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism*. – Amsterdam and New York: Rodopi, 2006. – Pp. 49–70.

УДК 811.1111

Н. В. Глінка, В. М. Гавриленко,*Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ***ФУНКЦІЯ МОВИ І «ТИШІ» В ПРОЗОВИХ ТВОРАХ КЛАРИСЕ ЛІСПЕКТОР**

У статті розглядаються функції мови та «тиші» в прозі бразильської письменниці Кларисе Ліспектор. Ці два концепти є важливими елементами в контексті літератури постмодернізму, і в творах К. Ліспектор – зокрема, адже вони сприяють глибшому розкриттю персонажів, їх функції в рамках нарративу твору. В статті наводяться приклади використання даних концептів та досліджується їх значення в аспекті впливу на дискурс творів письменниці.

Ключові слова: дискурс, постмодернізм, мова, тиша

THE FUNCTION OF LANGUAGE AND «SILENCE» IN PROSE WORKS OF CLARICE LISPECTOR

In this article the authors study the functions of language and «silence» in the prose of a Brazilian writer Clarice Lispector. These two concepts are very important elements in the context of post-modern literature, and specifically – in the works of Clarice Lispector, because they facilitate the deeper characterization of the heroes, their function in scopes of the works' narrative. There are certain examples of usage of these concepts along with the research of their meaning in the context of the influence on the writer's works' discourse. The abstract deals with elements of philosophy of existentialism in the prose works of Clarice Lispector and the verbal manifestation of these elements in her texts. The language practices and the elements of manifestation of silence mitigate the defining of the role of the heroes in scopes of their ontological role in the discourse of the writer's work. The article also emphasizes the peculiar linguistic characteristics of the female characters which are dominant in the works of this Brazilian author.

Key word: discourse, postmodern, language, silence.

ФУНКЦИЯ ЯЗЫКА И «ТИШИНЫ» В ПРОЗОВЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ КЛАРИСЕ ЛИСПЕКТОР

В данной статье рассматриваются функции языка и «тишины» в прозе бразильской писательницы Кларисе Лиспектор. Эти два концепта являются важными элементами в контексте литературы постмодернизма, и в творчестве К. Лиспектор – в частности, так как они способствуют более глубокому раскрытию персонажей и их функций в рамках нарратива произведения. В статье приводятся примеры использования данных концептов и исследуется их значение в аспекте влияния на дискурс произведений писательницы.

Ключевые слова: дискурс, постмодернизм, язык, тишина

Постановка проблеми: Актуальність даного дослідження зумовлена відсутністю в українських мовознавчих та літературознавчих студіях наукових досліджень творчості Кларисе Ліспектор, а вони в перспективі мають дуже важливе значення – визначення місця авторки в контексті світової літератури, дослідження основних тематик її творчості, а також виявлення можливих зв'язків її творчості з українською культурою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Дослідженням творчості Кларисе Ліспектор займаються такі вчені як Надія Бателла Готліб (її вважають найкращим знавцем її творчості), Діана Мартінг (досліджує тему фемінності в творах Кларисе Ліспектор, а також риси постмодерної літератури, наявні в її творах), Бенджамін Мозер (біограф, найбільший знавець життєвого і творчого шляху авторки), Флора Шимінович та Нельсон Віейра, які досліджують релігійну складову творів бразильської письменниці, та ін.

Мета і завдання дослідження: визначити особливості відображення концептів мови та «тиші» в прозових творах Кларисе Ліспектор, дослідження їх ролі в мовній реалізації особистості персонажів, визначення особливостей текстів письменниці, які дають змогу віднести її до когорти письменників-постмодерністів.

У той час як розмежування відмінностей між сучасними і постмодерністськими темами і формами все ще є досить спірним, мало хто сумнівається, що збільшення фрагментації, а-історичності, і використання стилізації в культурному виробництві Америки і Європи характеризують період між протестами кінці 1960х років і реакцією на постмодернізм кінця 1980х років. У Латинській Америці розбіжності між модернізмом і постмодернізмом (на відміну від Європи) окреслюються не так чітко значною мірою тому, раніше літературні рухи в регіоні були визначені просто назвами цих течій, які використовувались в заданих хронологічних рамках. Бразильський модернізм, рух авангарду початку ХХ століття, наприклад, містить багато такого, що тематично і стилістично належить до постмодернізму, а постмодернізм містить риси модернізму. Як письменник, Кларисе Ліспектор належить до когорти (пост)модерністів.

Таємниці оточували все життя Кларисе Ліспектор; суспільство так і не дійшло до однозначних висновків стосовно всіх його аспектів, починаючи від її народження і до її віросповідання та сексуальності [8, с. 3]. Кларисе Ліспектор і не намагалась розв'язати міфи про своє життя – всі свої секрети вона тримала при собі. Але деталі, які читачі все ж здатні осягнути, показують наскільки її творчість була сильною та інноваційною. Її стиль та ідеї, що провокують роздуми, а також її таємничий життя продовжують надихати і зачаровувати читачів і до сьогодні.

(Пост)модернізм Ліспектор є, відповідно до одного з аспектів французької теорії постмодернізму, прагненням до об'єкта, який неможливо створити, і який тим не менш створений її літературною мовою. Це створення словесного простору натякає на відсутність відповіді на вічні питання існування.

Фабіо Лукас побіжно згадує про зв'язок робіт Ліспектор і концепції постмодернізму в статті 1987 року «Clarice Lispector e o Impasse da narrativa contemporânea», де він пише, що в 1980і роки історичний «потік» сучасної бразильської оповіді може бути «розблокований» за умови більшого визнання інноваційного характеру оповідань письменниці.

Однією з найважливіших (пост)модерністських характеристик розповіді «Horses» є її фрагментарність. Жан-Франсуа Ліотар та інші теоретики постмодерну критикували використання підходу «великої історії» або «великого нарративу». Відкидання такого «зверхнього» нарративу в англо-американському літературному просторі розділяє модернізм і постмодернізм, а в Латинській Америці – традиційну літературу від авангардної. Таким чином хроніка Кларісе Ліспектор слугує прикладом зрілої мета літературної роботи. В «Horses» стиль її письма стає більш естетичним, більш наполегливим у своїй не-нарративності і нерациональності, більш грайливим та іронічним, ніж у ранніх роботах.

Ліспектор відкидає текст як вже готову роботу. Таким чином вона підтверджує її фрагментарність. Однак заголовок «The girl and the horse» певним чином підтверджує цілісність тексту. Головний заголовок хроніки «The dry study of horses» спонукає розпізнати мовний ритм повторюваності слова «horse», а також концептуальну регулярність незакінченості всіх частин тексту. Відповідно до заголовку, можна припустити, що робота має цілу множину форм, але в той же час всередині неї, в її частинах, спостерігаються певні спільні риси. Весь заголовок і текст – «The girl and the horse» є суперечливим, адже він ніби стверджує, що йдеться про єдине дослідження, в той час як це збірка розрізаних частин [7, с. 437]. Таким чином ми бачимо, що робота К. Ліспектор репрезентує собою складний процес, який Дебра Кастільо називає «запереченням». І хоча заперечення – важливий термін в концепції екзистенціалізму, який тим не менш відкидається французькою філософією більш пізнього періоду, Кастільо підходить до цього явища більш стримано. Суть в тому, що говоріння підтверджує існування чогось, а тоді заперечує його, але залишаючи натяк на це підтвердження. В такому ракурсі заголовок хроніки називає текст завершеним, але водночас – незавершеним, і цілісним текст, який насправді складається з суміші розрізаних фрагментів. Багато підзаголовків всередині тексту змушують читачів очікувати, що вони зрозуміють, про що буде йтися далі, хоча ці ж заголовки часто «не підходять» уривкам тексту, яким вони передують.

Критики давно визначили «мовчання» як одну з головних характерних прози Кларісе Ліспектор. Набуваючи різноманітних форм і граючи безліч ролей, воно пронизує всі її роботи. Підсумовуючи різні погляди з цього приводу, Елізабет Лоу говорить: «Серце світу Кларісе Ліспектор – це мовчання, тихе сійво поза дією і поза словами, які вона, як і її героїні, невпинно творить». Заповнену відчуттям блокування, відчуженості і фрустрації, прозу Кларісе Ліспектор однак можна прочитувати як дискурс тиші [6, с. 24], ліричний коментар до крихких людських стосунків в площині мови, людського пізнання і реальності. Фокусує на цих металітературних проблемах, романи і розповіді Кларісе Ліспектор дають приклад того письма, яка можна назвати «постмодерністським», письменства, в якому головний об'єктом стає сама природа письменства, процес, за допомогою якого воно щось утверджує [9, р. 6]. Але хоча в прозі Ліспектор і є декілька ключових рис, властивих літературі пост-модернізму [6, с. 25] одна з них є більш репрезентативною для цього стилю письма, а ніж використання прийому тиші, риса, властива всій прозі авторки, яку вона розвиває як метафорично так і за допомогою метонімії, для опису і втілення відчуженості сучасної людини. Оскільки тиша відіграє центральну роль в роботі К. Ліспектор, її твори надають читачеві чітку картину як один з найбільш характерних атрибутів постмодернізму функціонує в якості визначальної риси літературного світу конкретного автора. В якості функції мови саме тиша показує, наскільки прикладним міг би бути доробок письменниці в дослідницьких роботах таких теоретиків нарративу як Ролан Барт («Нульовий рівень культури»), Моріс Бланшо (*Le Livre a venir*), Жак Лакан (*Ecrits*) і Джордж Стейнер (*Мова і тиша*), які фокусувалися саме на проблемі тиші в повоєнній літературі (період після Другої світової війни) [2, с. 47].

Гассан показує, що термін «тиша» може вживатись в якості тропу, який характеризує новий стиль письма, який розквітнув у численних західноєвропейських культурах в період з 60 по 70і роки. Він стверджує, що постмодерністські письменники дуже часто занадто сильно фокусуються на мові, що мова, яку використовують їх герої, сама по собі несе дуже мало смислового навантаження. Результатом, який Гассан вважає досить типовим для постмодерністських творів, є стан «тиші», який, за іронією, створюється нагромадженням безглузких слів. (Ця сфокусованість на словах та їх комунікативній функції є типовою лише для оповідань і романів Кларісе Ліспектор, письменниці, для яких слова є «конкретними об'єктами» і невідомим «четвертим виміром» [6, с. 25]. Постмодернізм прози Ліспектор найяскравіше видно саме в цьому аспекті.

Тому письменниці бачить природу і функцію мови як невіддільну від основної теми – людського прагнення до само-реалізації та усвідомлення самої себе; практично в усіх її оповіданнях є персонаж, котрий бореться проти мовчання, від мови від мови, чия тривожність має онтологічний характер і це відображається в нестабільних, імпульсних використаннях мови. Щодо безпосередньої структури, а також для характеристики використання мови в літературі К. Ліспектор, то вона ділиться на дві категорії: вираження власної ідентичності персонажа, і його вираження в суспільній свідомості. Ця структуралістська подвійність створює бінарну – і діалектичну – напругу, що характеризує роботу письменниці. І, в той же час, як функція самого механізму, який генерує мова мовчання, є надзвичайно типовою для творчості авторки. Для бразильської письменниці мовчання стає метафорою не-спілкування, відмови мови, як і у інших, більш відомих постмодерністів, наприклад, таких як Л. Борхес, Набоков і Беккет. Ця дихотомія відкритості/закритості забезпечує письменницю мовною структурою, в рамках якої вона може розвивати свої символи. Серед найбільш відомих з них, Мартім (*Apple in the Dark*, 1961), стає відомим читачеві, насамперед, через його тихі, внутрішні роздуми, і роль мови відводиться на формування і перепрофілювання його особи. Функція мови як найважливішої, однак найзагадковішої сили в людському існуванні, поступово вимальовується як реальний предмет роману. В межах цієї відкритої структури і невизначеного нарративу, Ліспектор розвиває два окремі, але тісно взаємопов'язані функції героя поза його онтологічною орієнтованістю: в одній, Мартім, герой, фізично відкидає буржуазне суспільство, частиною якого він має був; в іншій, він відкидає мову, яку він починає сприймати як відображення суспільства, яку він обличив [4, с. 25]. Проблема в тому, як стверджує Грегорі Рабасса, що Мартім це не усвідомлює до кінця [4, с. 26]. У постмодерністського антигероя Мартіма ми спостерігаємо нагромадження хвилі слів, які поглинають його. Наляканий нескінченними можливостями семантичних властивостей слів, він поступово знижує своє «я» до примітивної свідомості, в якій мовний акт є безпечним, за межами його здатності його подальшого генерування. Намагаючись осмислити нестабільні зв'язки між мовою і реальністю, Мартім замовкає. Хоча його розум переповнений від використання поетичної мови в усій її напруженості, Мартіму не вдається вирватися зі стану самотності і не-спілкування (тиші). Мова не сприяє Мартіму в його прагненні до самоусвідомлення і пізнання. Тиша перемагає. Персонаж К. Ліспектор, який діє зовсім по-іншому стосовно проблеми мови у визначенні та контролі людського існування – це Г. Х. з роману «*The passion of G. H.*» (1964). Цей насичений роман також розповідає історію містичного пошуку в процесі самореалізації. В якості персонажа – жінка, і нам відомі лише її ініціали, G. H. G. H. також виконує функцію оповідача, і стверджує [5]: *«an entirely new and latent power throbbed in me, and I was in possession of a certain grandeur: the grandeur of courage, as if my very fear had at last invested me with daring.... An entire life of civilized refinement-for fifteen centuries I had not fought back, for fifteen centuries I had not killed, for fifteen centuries I had not died – an entire life trapped in propriety now*

coalesced in me and reverberated like a silent bell whose vibrations I did not require to hear..... What had I done?..... I had killed. I had killed!) На відміну від Мартіма, Г.Н. вибирає протистояти хаосу буття, борючись з мовою, поки вона не дасть їй справжність буття. Але, як і у Мартіма, пошук Г.Н. також закінчується в стані мовчання, хоча в її випадку це особисте мовчання, досягнуте через акт самозвільнення. Для неї, як і для більшості персонажів Ліспектор, це є мовчання в ізоляції, тиша, народження з усвідомлення того, що знаємо ми про це чи ні, і подобається нам це чи ні, в цьому світі ми самотні. Наприкінці своєї історії, Г.Н. отримує нове розуміння самотності, вона розуміє, що через її власний інтенсивний містичний досвід вона безповоротно змінилася. Її вибір, який служить прикладом коментаря Зонтага про функції містичного в пост-модерністській літературі, між прийняттям її вільного, хоч і болісного стану свободи або зреченням від цього стану, що означало б повернення до звичайного, недостовірного буття.

Коли Кетрін, дружина і мати, що живе в місті і належить до середнього класу, намагається вступити в боротьбу з відчуттям самосвідомості, яке в неї зароджується, текст набуває форми непрямого внутрішнього монологу. Ми читаємо: *Relieved of her mother's company, she had recovered her brisk manner of walking; alone it was much easier.... And things had disposed themselves in such a way that the sorrow of love seemed to her to be happiness- everything around her was so tender and alive, the dirty street, the old tram cars, orange peel on the pavements- strength flowed to and fro in her heart with a heavy richness* [3, с. 119]. Коли Кетрін говорить, однак, що вона представляє своє суспільне або соціальне «я», «я» для якого є типовими звичайні слова і вчинки. Тим не менш, хоча вона і є символом у звичайному соціальному контексті, Кетрін іноді задіює своїх чоловіка і дитину у вражаюче загадкових діалогах, використовуючи слова, які функціонують як передавачі того, що можна було б вважати загальними темами. Хотілося б зазначити, однак, що їх спілкування не є вдалим, мова не служить інструментом для подолання не-спілкування, тиші. З цього можна зробити висновок, що герої не поділяють знання і тематики, і таким чином виникає ізоляція і конфлікт. На відміну від невизначеності її голосових діалогів (які складають її соціальний дискурс), тихі внутрішні монологи Кетрін відзначені ліричністю нюансів, семіотичною двозначністю, і філософською інтенсивністю. У той час як її розмовне спілкування представляє, по суті, низький рівень спільної мовної взаємодії людей, багатозначне неозвучене мовлення Кетрін репрезентує силу і енергію людського розуму в збудженому і одночасно у стані споглядання себе та інших: *«I've forgotten anything?»* питає мама Кетрін. Катерина теж задумалась, чи може щось було забуто, і вони з побоюванням дивилися одна на одну, тому що, якщо щось дійсно було забуто, то тепер вже занадто пізно.... *«Mother»* говорить жінка. *Що б вони забули сказати одна одній? Але тепер це занадто пізно. Її здавалося, що стара жінка мала б одного дня сказати «I am your mother, Catherine,» і що вона мала б відповісти «And I am your daughter».* *«Don't go sitting in a draught!»* прокричала Кетрін. *«Now dear, I am not a child»* прокричала у відповідь мати, *все це хвилюючись про свою зовнішність.... і раптом Кетрін відчула несподівану потребу спитати її, чи була вона щаслива, живучи з батьком.* *«Give my love to Auntie!»* прокричала вона. *«Yes, yes».* *«Mother»* сказала Кетрін.... *«Кетрін!»* сказала стара жінка з переляканими очима, хапаючи ротом повітря.... *Трамвай уже відправлявся* [3, с. 118–119]. Ліспектор вдалося показати, як Кетрін теж стає замкненою в тиші. Ми бачимо, що вона не може сказати, що вона хоче сказати, щоб вирватися з її соліпсизму і щоб її спілкування з іншими мало хоч якесь значення. Не досягнувши успіху в спілкуванні через мову, Кетрін поступово стає ізольованою і розчаруваною постмодерністською героїнею. Основний парадокс цього стану в тому, що читаць приходиться до розуміння і співпереживання героям Ліспектор навіть у момент розуміння, що вони обидва в пастці у своїх власних словесних лабіринтах. Ми поступово бачимо, що символи, такі як Кетрін, Мартім, Г.Н., і безліч інших або піддаються цьому душевному спрощенню як вже існуючі інтелектуально дійсні людські істоти або вже, будучи «простими», ведуть боротьбу за відновлення свого буття.

Розмовна мова персонажів в творах письменниці ніколи не може ні створювати, ні отримувати повідомлення і коди, які вони хочуть, і вони гостро усвідомлюють це як мовну недостатність та психологічну травму, яка з цього витікає. Але їх невисловлена і інтеріоризована мова, культивування якої – одна з сильних сторін прози Ліспектор, також змушує їх відчувати себе зрадженими мовою.

Хоча персонажі Кларісе Ліспектор є, як правило, розроблені більш як «різні стани свідомості» [10, с. 4–5], ніж реальні фізичні чи психологічні особи, їх біль відчувається як власне людський. Ми добре знаємо їх, їхні страхи поділяють дуже багатьох людей в епоху після Другої світової війни, епоху, яка зображається в постмодерністській літературі гостро незахищеною і болісною. Єдиним винятком з постмодерністської прози Кларісе Ліспектор є *An Apprenticeship or the Book of Delight*, суперечливий роман опублікований в 1969 році. Основна різниця між цією роботою і її іншими творами авторки є те, що тут грає діалог більш вирішальну роль у розвитку персонажів, ніж монолог. Діалог, крім того, має велике значення для двох головних персонажів, що беруть участь в подоланні екзистенційного розриву, який ізолює людей [1, с. 429].

Висновки: Кларісе Ліспектор є письменником, чия робота повністю вписується в тематичне і структурне русло західного постмодернізму. Будучи одним з представників так званої «літератури тиші», проза Ліспектор дає широке поле для подальших досліджень.

Література:

1. Fitz, Earl E. A Discourse of Silence: The Postmodernism of Clarice Lispector. *Contemporary Literature*, Vol. 28, No. 4, After the Boom: Recent Latin American Fiction (Winter, 1987) – P. 420-436 – <http://www.jstor.org/stable/1208309>
2. Hassan, Ihab. *The Dismemberment of Orpheus: Towards a Postmodern Literature*. 2nd ed. – Madison : U of Wisconsin P, 1982 – 338 pp.
3. Lispector, Clarice. *Family Ties*. Translated by Giovanni Pontiero. – Austin and London : University of Texas Press, 1960. – 160 pp.
4. Lispector, Clarice. *The Apple in the Dark*, trans. Gregory Rabassa. – New York : Knopf, 1967. – 361 pp.
5. Lispector, Clarice. *The Passion According to G. H.*, trans. Jack E. Tomlins, *The Borzoi Anthology of Latin American Literature*, vol. 2, ed. Emir Rodriguez Monegal with Thomas Colchie. – New York : Knopf, 1977. – 218 pp.
6. Lowe, Elizabeth. *Chronology: Clarice Lispector* – Center for Inter-American Relations 24 (June 1979). – P. 24–26.
7. Marting, Diane E. Lispector's (Post)Modernity and the Adolescence of the Girl – *Colt. MLN*, Vol. 113, No. 2, Hispanic Issue (Mar., 1998) – Published by: The Johns Hopkins University Press Stable – pp. 433–444 – <http://www.jstor.org/stable/3251484>
8. Moser, Benjamin. *Why This World: A Biography of Clarice Lispector*, Oxford University Press (2009)/Haus Publishing Limited. – 449 pp.
9. Newman, Charles. *The Post-Modern Aura* / Evanston : Northwestern UP, 1985. – P.6
10. Sontag Sontag. *The Aesthetics of Silence* / in *Styles of Radical Will* (New York : Farrar, Straus and Giroux, 1969). – P. 4–5.